

טהרת השפתיים

שיחות רבנו הרב צבי יהודה הכהן קוק

עריכה ומקורות: הרב שלמה אבינר

טומאת הלשון

עלינו להתבונן באיזה מצב רציני אנו נמצאים היום: עשרת ימי התשובה בין ראש השנה ליום הכפורים! הדבר צריך להיות מורגש אצל כל אדם מישראל וביחוד אצל בן תורה השייך לקביעות בתורה ולשקידה בתורה. אורה רצינית זו צריכה להופיע בין אדם למקום ובין אדם לחברו. לכל סדר העבודה הרוחנית, לשקידה בלימוד, להתכוונות ללמוד ולעשות - יש לצרף קביעות בלימוד "שמירת הלשון". זהו הענין היסודי, הקודם לכל תיקון.

יש בישיבה תלמידים שלומדים שיעור קבוע של מוסר. אך אפשר ללמוד שיעורים של מוסר ולהמשיך לפטפט במשך היום. כשמתרגלים לדבר בלי שמירת הלשון, אז כל היום מלא טומאה. אין מה להתחכם על כך! ה"חפץ חיים" מזכיר בהקדמה לספרו את טומאת הדיבור, טומאת הלשון. יש "לומדים" ובעלי כשרונות, שקדנים בתורה שאינם מרגישים שהם מלאי טומאת הדיבור, טומאת הלשון, בכל מיני צורות וענפים של לשון הרע. הם אינם מרגישים, חושבים שהכל הולך ישר, כל העולם נדמה להם כמישור¹, ובאמת הוא היפך המישור, באופן נורא ואיום. הרגל הפטפטנות ללא שמירת הלשון, בכל מיני מקצועות ובכל מיני אופנים, בין אדם לחברו ובין אדם לד', בעלבונות ובביזוי תלמידי חכמים - אין קץ כמה מתלכלכים בזה!

* שיחת רבנו בעשרת ימי תשובה תשכ"ט. וע' שיחת רבנו 55 "שמירת הלשון"

1. "כי יתן בכוס עינו יתהלך במישורים". משלי כג לא. "כל הנותן עינו בכוסו, כל העולם דומה עליו כמישור". יומא עה א

ישים עצמו כאילים

אנשים מהסוג שלנו מוגדרים "תורתו אומנותו"², כפי שרשום בטפסים של משרד הגיוס. זו אומנות שלנו, ויחד עם זה, יש לזכור את דברי חכמינו זכרונם לברכה: "האמנם אלם צדק תדברון³ מה אומנותו של אדם בעולם הזה? ישים עצמו כאילים"⁴. זו אומנות גדולה וקשה מאד. יותר קל להניע את הלשון מאשר להניע את הידיים. הידיים נדרשות למאמץ כדי לבצע פעולות, אך הלשון מתגלגלת במהירות מעלה ומטה, ימין ושמאל. שמירת הלשון נראית דבר קל, אך אינו קל בכלל. יש אחריות נוראה ואיומה המוטלת על לשונו של האדם, ולא שמים לב לכך.

בפלאי חכמתם האמיתית חכמינו זכרונם לברכה מגדירים לנו מה "אומנותו של אדם בעולם הזה". יש כל מיני אומנויות, מקצועות וכשרונות, הראשנה שבהם היא: שמירת הלשון, היסוד לכל המצוות ולכל יראת שמים. חכמינו זכרונם לברכה מבטאים זאת באופן חריף ביותר: "ישים עצמו כאילים".

האדם חונן בכח הדיבור, ומוגדר: "האדם המדבר"⁵. "ויהי האדם לנפש חיה"⁶, ורש"י מסביר: בתוספת "דעה ודבור"⁷. יתגל האדם לעשות את עצמו כאילם - זה בריא ומחיה. הוא יהיה בריא בנפש ובגוף, ביחס למקום ולבריות.

התאפקות

לביטוי "שמירת" הלשון יש מובן של המתנה, כמו "ואביו שמר את הדבר"⁸. בכמה פסוקים⁹ ודברי חכמינו זכרונם לברכה¹⁰, מופיע מובן זה. צריך קצת התעכבות, כאשר עולה איזה דיבור על הדעת, אין הכרח לפטפט מיד, גם דיבור טוב "אינו בוער" שיהיה מיד, ברגע. בריא מאוד להתאפק ולהתגבר. אפשר לחכות חצי שעה, אולי בינתיים יבוא קצת שכל. יש להתבונן קצת אם כדאי לומר את הדברים. אולי בינתיים תגיע לביקורת עצמית שכדאי לוותר עליהם לגמרי.

2. ע"י שבת יא א
3. תהילים נח ב
4. חולים פט א
5. כוזרי א לה
6. בראשית ב ז
7. "אף בהמה וחיה ועוף נקראו נפש חיה, אך זו של אדם חיה שבכולן. נתווסף בו דעה ודיבור", רש"י שם
8. בראשית לו יא. "היה ממתין ומצפה מתי יבוא" רש"י
9. "לא תשמור על חטאתי - לא תמתין". רש"י שם
10. "שמר לו הפתח". ברכות ג א. "שמור לי בצד ע"א פלונית". סנהדרין סג ב. "שומרת ועומדת על פתח חצרה". בבא קמא צ ב

מהמהירות והבהלה: "עכשיו אני מוכרח לומר זאת" – אין לשער כמה קלקולים נמשכים. יש לו איזו "חכמה" ומרגיש שהוא מוכרח לאמרה. האדם אינו רגיל להתאפק. "אם ישים עצמו כאילם" לא יהיה בכך פגימה בכבודו. במקום ביזוי תלמידי חכמים, ביקורות וטענות כלפי גדולים, "ישים עצמו כאילם".

כך מתבטאים חז"ל באופן ישיר ודירקטי. אשרינו שאנו קבועים בתורה ובשקידתה "ישים עצמו כאילם. יכול אף לדברי תורה? תלמוד לומר: צדק תדברון"¹¹. מה ששייך ישר לתורה, לגמרא ולתוספות, להלכה ולמשנה ברורה, – יש לדבר. אך מה שאינו שייך ישר לעניין, אשרי מי שיתרגל להחזיק את לשונו ולשים עצמו כאילם. ההתחשבות הזאת בדברי חז"ל היא בריאה מאוד לנפש ולגוף, נחמדה מאוד.

חזרה מדברי חז"ל

קיימות כל מיני מבוכות רוחניות, חוסר אמונה ואפיקורסות. אחד מארבעים ושמונה דברים שהתורה נקנית בהם, הוא "אמונת חכמים"¹¹. אצל אנשים הנקראים ומוגדרים דתיים יש מהלכי רוח במחשבות, דעות והשקפות של גסות רוח וביקורת כלפי חכמינו זכרונם לברכה והשולחן ערוך. לעומת ה"חכמה" הזאת יש להתמלא בחכמה הגדולה של חרדת קודש ופחד מדברי חז"ל. "ראשונים כמלאכים"¹²! ביטויים של חז"ל מחייבים אותנו, הם סדר חיינו, "חיי עולם נטע בתוכנו – זו תורה שבעל פה"¹³. יש מאוד להתבונן בגדולים ולדייק בדברי חז"ל, בכל ביטוי של חז"ל בדברי הלכה ואגדה ומחשבה, בהדרכות מוסריות ובהדרכות בחיים. ביטוי זה של חז"ל: "מה אומנתו של אדם, ישים עצמו כאילם" – הוא הדרכה יסודית, מהלך חיים יסודי, וכשמזלזלים בו, אז ממילא אין משגיחים בו.

צניעות

הנה דוגמא. בדורות הראשונים של החסידים היו כמה אנשים גדולים. אחד מהם, בגליציה, בעל "פני משה"¹⁴ – ספר שאינו כל כך מצוי. הוא היה המשך תלמידי הבעל-שם-טוב, ובמקצועו סופר סת"ם, כותב ספרי תורה. גם בשטחים רוחניים, "אין דעתם דומה זה לזה ואין פרצופיהם דומים זה לזה"¹⁵. הם שונים בכשרונות, מהלכים ודרכי לימוד. יש גאון ביורה דעה, איסור והיתר, ויש גאון בחושן משפט, דיני ממונות. יש יחידי יחידים המומחים בכל התורה כולה, ויש כאלה שהם

11. אבות ו ו

12. עפ"י שבת קיב ב

13. שו"ע או"ח קלט י

14. ר' משה צבי מסוירן (ע' ס' קדושת עיניים בעריכת ר' [יחזקאל] טויסיג)

15. ברכות נח ב

מיוחדים וספציאליסטים בתחום מסוים. יש המסורים לכל התורה וכל המצוות, ויש בעלי זהירות, קפידה, דייקנות, קדושה והתלהבות ביחוד ביחס למצוה אחת – עשה או לא תעשה.

אותו ר' משה היה ספציאליסט באופן מיוחד בהלכות צניעות ובזהירות מכל מגע עם נשים. יש כמה דברי חז"ל בסוף מסכת קידושין¹⁶ והמשך בהלכות אבן העזר¹⁷ על כך. עכשיו, יש כל מיני מתוחכמים. בקיבוצים הדתים יש הרבה דברים יקרים, אך יש גם כמה דברים שהם חרפה, כגון רחצה משותפת. הם טוענים כאילו בגלל ההתרגלות אפשר להקל. אך חכמינו זכרונם לברכה אמרו שאת יצרא דעריות אי אפשר לבטל. את יצרא דעבודה זרה אפשר לבטל אך לא יצרא דעריות¹⁸. זהו יצר אנושי. יש בו צד היתר ששייך לקיום המין האנושי. בשביל מצות פריה ורביה יש לו מקום במידה מסוימת, באופן בריא ונורמלי. יש בו גם צד מצוה, ואפילו צד קדושה, אך מלבד זה אי אפשר להתחכם. זהו יצר טבעי לאדם מתחילת בריאתו, "ואל אישך תשוקתך"¹⁹. כך הוא טבע האדם, בפגישת זכר ונקבה, כבר בגיל צעיר, מתעורר יצרא דעריות והרהורי עבירה. אין שום תחבולה לצאת מזה. עכשיו בשפה המודרנית מכנים זאת גירוים, ואצלנו הם מכונים: הרהורי עבירה יצרא דעבירה. על כל פנים, זו מציאות. יש נוסחאות של גסות רוח, שטות וטפשות: "עכשיו אין זה כבר כל כך נורא". אלו המצאות ותאוריות חדשות שהתרגלו אליהן.

אך אין יותר חכמים מחז"ל. הם היו די חכמים, די פיקחים, די מודעים לנפש האדם. הזכרנו שיש גאונים צדיקים המיוחדים בדבר מסוים בתורה, הם יודעים את כל התורה כולה, ויחד עם זה הם מיוחדים בחלקי תורה, חלקי לימוד, חלקי מוסריות, חלקי מצוות או חלקי זהירות מעבירות מיוחדות.

על ר' משה מספרים שהיה ספציאליסט, מיוחד בצדקות של זהירות מנשים. כאשר היתה מגיעה אליו שמועה שבחצר החיצון של הבית נמצאת אשה העומדת להכנס, היה מתחיל לרוץ ולברוח חדר תוך חדר.

פעם, אמר לו: רבי, למה לך כל הטמפרמנט הזה, כל הפחד הזה מגירווי נפשי יותר מכל הצדיקים. אין לפחד כל כך, אין זה כלום, אין בזה עניין. הוא השיב: ביחס לאשה, אני נזכר בכל דברי חז"ל בגמרא ובשולחן ערוך שאמרו להתרחק מן האשה²⁰, לכן אני מפחד מזדעזע ובורח.

16. קידושין פ ב. פב ב

17. שו"ע אה"ע כא-כב

18. יומא סט ב

19. בראשית ג טז

20. "צריך אדם להתרחק מנשים מאוד מאוד". טור אה"ע בא. שו"ע שם. ועי' ב"ח וב"ש. ובאפי זוטרי פירש

"מאוד מאוד על הקצה האחרון ולא במיצוע כשאר מידות"

זו דוגמא אצל אדם גדול במדריגה גדולה, של התחשבות, חרדת קודש כלפי חכמת הקודש של חז"ל במובן המוסרי.

עד שירצה את חברו

כן הוא ביחס לדברי חז"ל על כל המצוות וכל הדברים שבעולם. יש להתרגל ש"ישים עצמו כאילם", "תרגילנו בתורתך"²¹. התרגלות זאת נמשכת לכל אדם ישר, לכל אדם נורמלי מישראל, ועל אחת כמה וכמה לאדם של תורה ושל ישיבה. שוכחים זאת, לכן מותר מפעם לפעם להזכיר, ובמיוחד בימים אלו ולילות אלו יש מקום להזכיר את חשבון הנפש והמעשים.

עכשיו אנו מיטהרים לקראת יום הכיפורים. עיצומו של יום מכפר²², עצם קדושת ישראל. עצם היום מכפר, "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאיכם לפני ד' תטהרו"²³ אשרינו שאנו שייכים למציאות העליונה הזאת. "אשריכם ישראל, לפני מי אתם מטהרין ומי מטהר אתכם, מטהר אתכם, אביכם שבשמים"²⁴.

עם כל זה, חז"ל קובעים: "עבירות שבין אדם לחברו, אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו"²⁵. נורא איום ומזעזע. אם חז"ל אומרים לנו שאין יום הכיפורים מכפר, הוא אינו מכפר! אין חכמות! יש מצב שיום הכיפורים מכפר, ויש מצב של עיכוב במכפר. בעצם הפגישה וההארה שלנו ביום הכיפורים יש התעכבות, יש מחיצה ביחסי חברים, בהתחברות וישרות היחסים. "עוונותיכם היו מבדילים ביניכם ובין ד' אלהיכם"²⁶. יש עיכוב במכפר אצל כל אדם ובמיוחד אצל אדם לומד תורה. חכמים הודיעו לנו דבר אמת שיש עיכוב. עוד מעט יום הכיפורים, בעוד שעות אחדות, אך יהיה עיכוב, מחיצה, אם יש איזה צד שאינו מסודר בין אדם לחברו.

באופן כללי, האוירה בישיבה היא ידידותית, וכך צריך להיות. עם זה, יש מקום להתבונן שכאשר עשרות אנשים, - ב"ה, יגדיל תורה ויאדיר - נמצאים יחד במשך חודשים ושנים, עם כל האוירה הטובה והנעימה על פי רוב, אינו מן הנמנע שתיווצר איזו התנגשות ואיזו פגיעה, איזה עימות ואיזו קפידא, בין פלוני לפלוני. יתכן, מסתבר. נשארים עוד כמה ימים עד יום הכיפורים. יש אנשים שנוהגים ברגע האחרון לפני כל נדרי לבקש: "סליחה ומחילה", אבל אין די בנימוסים, צריך אמיתיות, ישרות, אמת לאמיתה. יש לשכלל כל צדדי הלימוד

21. ברכת הגומל חסדים טובים לעמו ישראל

22. יומא פו א

23. ויקרא טז ל

24. משנה סוף יומא

25. יומא פה ב

26. ישעיה נ"ט ב'

והקיום, אבל לפני הכל, חז"ל מודיעים לנו שיש עיכוב בגלל העלבת חבר. בלי חכמות! נדמה לך שאתה נכנס ליום הכיפורים – זו טעות! אינך נכנס ליום הכיפורים. הוא מעוכב, אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו. זה דבר נכון ישר ואמיתי מאוד. צריך לשים לב, להתבונן ולעשות חשבון נפש, שמא במשך השנה, יש איזו נקודה לסדר בין אדם לחברו: ניקוי וניקיון, הסתלקות והשתחררות מחשש שמא משהו מעכב את יום הכיפורים. ואז אשרינו ומה טוב חלקנו, עיצומו של יום מכפר.

לא לבקר את הזולת

הזכרנו אמונת חכמים, אמונה בדבריהם על שמירת הלשון, "ישים עצמו כאילם", ניקוי האוירה, שמירת הדיבור והיחס.

אצל הנביאים האחרונים מתקופת בית שני, אצל זכריה הנביא, יש ביטוי מיוחד במינו, ביטוי חד פעמי שלא נמצא במקומות אחרים, הארה בדבר היחס בין איש לרעהו: "אמת ושלום אהבו"²⁷: "ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם"²⁸, יש להתרומם ולהשתחרר מההרגלים הלא הגונים של הערות וביקורת. שכל אחד ירבה ביקורת על עצמו. לפעמים "כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו"²⁹! אדם אינו כל כך מרבה לבקר את עצמו, אך לבקר את חברו הוא רגיל ומצוי. יש לנו טענות על קטנים ועל גדולים, על חברים וגם על גדולי ישראל.

הנבואה מחדשת לנו שיש לנקות את המחשבה, "אל תחשבו בלבבכם", להתאמץ לגרש מן הדעת ומן המציאות הנפשית את כל החשבונות על דבר רעת רעהו, צדדיו השליליים, – ויותר לעבוד להתבונן על עצמנו. כאשר המסלול אינו מסוקל, מתבלבלים מאוד בשמירת הדיבור.

חייבים בכל המאמצים וכל ההתמסרות עכשיו, הערב, מחר, מחרתיים להקדיש כל יום איזה זמן להתבונן, כדי להוסיף אהבת כל המצוות, ולפני הכל לדאוג לניקוי האוירה, לניקוי הפסיכולוגיה והפסיכופיסיולוגיה, ליותר אחיזה ותפיסה בכל האורגניזם הרוחני שלנו, ואז אשרינו.

27. זכריה ח יט

28. שם שם יז

29. משנה נגעים ב ה